

© Editura ȘCOALA ARDELEANĂ

Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48

Redacția: tel 0364-117.252; 0728.084.801

e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro, redactie@scoalaardeleanacluj.ro

Difuzare: tel/fax 0364-117.246; 0728.084.803

e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro, esadifuzare@gmail.com

www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MAIOR, LIVIU

Un părinte fondator al României Mari : Alexandru Vaida Voevod /

Liviu Maior. - Cluj-Napoca : Editura Școala Ardeleană, 2018

ISBN 978-606-797-278-8

94

Imagine coperta I: Portret Alexandru Vaida Voevod, anul 1921.

Surse imagini: Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca; revista *Războiul popoarelor. Cronica evenimentelor anului de sânge 1914* redactată de Ion Gorun; Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, ed. Alexandru Șerban, Dacia, Cluj-Napoca, 1994-1998; *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918-1928*, Vol. 1-3, Cultura națională, București, 1929; www.vaidavoevod.ro; www.wikipedia.ro; *Tradiție și inovație în învățământul agricol din Transilvania – Istoria Universității de Științe Agricole și Medicină Veterinară, Cluj-Napoca*, coord. Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Doru Pamfil, Editura Academic Press, Cluj-Napoca, 2011.

Editor: Vasile George Dâncu

Redactor: Sandra Cibicenco

Lector de carte: Alexandru-Bogdan Bud

Copertă și tehnoredactare: Ioachim Gherman

LIVIU MAIOR

UN PĂRINTE FONDATOR AL ROMÂNIEI MARI ALEXANDRU VAIDA VOEVOD

Cluj-Napoca, 2018

Cuprins

Introducere

Alexandru Vaida Voevod

în istoria și istoriografia română.....7

I. Alexandru Vaida Voevod

în tumultul vieții politice din Ungaria.....33

II. Alexandru Vaida Voevod

și Arhiducele Franz Ferdinand67

III. Sfârșitul Imperiului. Vaida

la Viena, Berlin și Budapesta.....113

IV. Toamna anului 1918. De la Declarația

din 12 octombrie la Marea Adunare Națională

de la Alba Iulia159

V. La Conferința de Pace de la Paris (1919-1920).

Recunoașterea internațională a României Mari

și problemele ei197

În loc de încheiere

Alexandru Vaida Voevod – de la făuritor

al României Mari la „dușman al poporului”237

Bibliografie249

Date despre autor255

pagină hidoasă a istoriei și a nerecunoștinței, de fapt, „a unei generații de excepție” care a ilustrat trecutul României. O pagină a delațiunii, a unei justiții bazată pe cea mai întunecată față a oamenilor. Aproape 400 de pagini caută să prezinte un „dușman” al poporului și mai puțin un fondator al României Mari. De altfel, la o simplă enumerare a numelor făuritorilor României Mari, care au avut după 1944 o soartă tragică, ne face în mod natural să ne punem întrebarea firească despre recunoștință.

Dorința mea rămâne însă una justificată și singulară ca cititorul sau specialistul polonez care se va apleca asupra ei să poată face ușor o conexiune între Vaida și contemporanii săi Piłsudski, Grabski, Dmowski, Paderewski etc., personalități remarcabile pentru renașterea Poloniei. A colaborat cu ei la Paris și Londra între 1919 și 1920, fiind un supporter dedicat cauzei poloneze. Vaida merită să fie mai bine cunoscut deoarece, ca mod de gândire, a făcut parte până la 1918, dar și după aceea, din lumea Europei de Mijloc, la fel ca și prietenii săi poloni.

Am decis publicarea acestei monografii și în limba română, evident, cu adăugiri, și extinderea ei, atât din punct de vedere al structurii, dar și al interpretării unor surse noi. Cu alte cuvinte, este vorba de o traducere revizuită și îmbogățită, cu un accent firesc pe lunile octombrie-decembrie 1918, pe zilele decisive ale întregului proces de realizare în împrejurări excepționale a României Mari.

I. Alexandru Vaida Voevod în tumultul vieții politice din Ungaria

Alexandru Vaida Voevod s-a născut la 27 februarie 1872, într-o localitate de lângă orașul Dej, situat în inima Transilvaniei. Satul său, Olpret (azi Bobâlna), a fost, în secolul al XV-lea, locul unui moment memorabil din timpul marii Răscoale țărănești din 1437. Familia sa, veche și bogată, a fost înnobilită de către principele Gabriel Bethlen, la 15 noiembrie 1627, adăugându-și titlatura de Voevod din numele său, purtată cu multă mândrie. Familia lui se înrudea cu mari personalități politice și bisericești din trecutul Transilvaniei, cu episcopul Ioan Bob și urmașul acestuia, Ioan Lemeni, bunicul său fiind cunoscutul Alexandru Bohățel, participant la Revoluția de la 1848. Tatăl său, Dionisie Vaida, a luat și el parte activă la mișcarea politico-culturală românească, sprijinind-o material și moral.

Școala primară o face la Cluj, după care continuă studiile liceale la Bistrița și Brașov, fiind educat în mediul german din aceste două orașe. Începutul formației sale intelectuale aparține culturii germane, ceea ce i-a permis să se înscrie la Universitatea din Viena, Facultatea de Medicină. Însemnările sale prezintă în detaliu anii copilăriei, ai școlilor

și universității urmate. Lecturile sale erau specifice generației din care făcea parte Ibsen, Byron, Goethe, Schopenhauer, iar Schiller îl pasiona într-o măsură aparte, încât, afirma el: „îmi rămase iubirea din tinerețe încât, cedând imboldurilor epocii politice, m-am ocupat câțiva ani cu râvnă și dragoste de traducerea în metru original al acesteia, în limba română”¹⁷. Nu au lipsit din lecturile sale scrierile lui Darwin, chiar și ale unor social-democrați germani ai vremii. A devenit repede membru al societății studențești „România Jună”, pe care avea să o conducă, în calitate de președinte. Alături de colegii săi români, originari din Transilvania, Bucovina sau România, s-a angajat în demersul politico-cultural al comunității sale etnice. Asupra sa, ca și în cazul celorlalți studenți, a avut o influență aparte contemporanul și prietenul său cel mai apropiat, Aurel C. Popovici, și el student la Medicină la Universitatea din Graz.

Mărturiile foștilor săi colegi îl prezintă pe Vaida ca pe un animator al studențimii, al coloniei românești din Viena. În special a organizat an de an manifestațiile dedicate sărbătoririi Revoluției de la 1848, desfășurate de fiecare dată în ziua de 15 mai. Evenimentul respectiv, crucial pentru generația lui Vaida prin dimensiunea sa social-națională, a adus pe scena politicii problemele grave care trebuiau înlăturate pentru a permite modernizarea societății transilvănene în ansamblul său. Atunci, pentru prima dată, scena politicii s-a umplut cu actori noi, proveniți din clase și

¹⁷ *Memorii*, I, p. 55. Își prezintă în termeni elogioși profesorii bistrițeni pe seama cărora pune pasiunea sa pentru științele naturii, deși inițial dorea să urmeze celebra Academie Orientală din Viena, ce funcționa pe lângă Theresianum, visul tinerilor studioși români.

pături sociale considerate „inapte” pentru a lua parte la activitățile instituțiilor statului.

Alexandru Vaida Voevod, student la Viena

În vremea ei, votează pentru prima dată, chiar dacă nu înțeleg prea mare lucru, pentru Dieta Ungariei, apoi în Adunările Populare care s-au desfășurat până în decembrie 1848. Libertățile civile, limbajul politic modern încep să fie cunoscute, chiar dacă sensul lor real era greu de descifrat. A început un proces lent, de durată, în direcția „politizării”, a integrării mulțimilor în trendul identitar. Revoluția, prin drama trăită de către toți locuitorii Transilvaniei, rămâne în memoria comunităților, oferind baza demersului politico-național. Amintirea celor aproape 40.000 de oameni

morți, distrugerile provocate, satele și bisericile arse erau comemorate an de an. Impactul ei a fost enorm, iar consecințele ei de natură socio-economică – pe termen lung. Elita românească a adoptat proiectul politico-social al revoluționarilor, căutând să integreze cât mai rapid pe conaționalii săi, liberi din punct de vedere social, în procesul identității naționale. La îndemâna generațiilor tinere, a celei din care Vaida făcea parte, se afla un program validat în Revoluție. Poate cel mai important moment care își va pune amprenta asupra sa și a prietenului său, Aurel C. Popovici, a fost cel al petițiilor și memoriilor delegațiilor românești de la Olmütz și apoi Viena. Ele au fixat în memoria colectivă componentele fundamentale ale proiectului românesc, aflat într-un proces de afirmare continuă. Erau propunerile transilvănenilor adresate celor însărcinați cu prima tentativă de elaborare a noii Constituții imperiale din 4 martie 1849. Propunerea lor fundamentală era formarea unui „corp național românesc” în Imperiu, compus din Transilvania, Banat și Bucovina, o construcție la care sperau ca, în timp, să adere și românii din Moldova și Țara Românească. Nu au avut succes. Ideea nu a dispărut, ea s-a perpetuat, prezența ei se regăsește exprimată de A.C. Popovici și mișcarea studențească de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Vaida nu a lipsit niciun moment de la evenimentele ce aveau să aibă loc în Viena sfârșitului de veac. Grupul care se conturase deja devine repede „popular” printre politicienii vienezi, dar și pentru colegii lor sârbi, slovaci, cehi, polonezi etc. Celebra *Replică* (1893), un prim program difuzat și preluat în presa europeană, broșura *Chestiunea Naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria, Sibiu, 1894, Memoriul studențimii*

române etc. marchează intrarea unei noi generații în viața politico-culturală a românilor, începutul modernizării demersului identitar, bazat pe ideea schimbării statutului naționalităților din Imperiu. Au contestat prin mitinguri sărbătorirea Mileniului, afirmând public respingerea teoriei „individualităților istorico-politice”, ceea ce însemna „respingerea sau negațiunea principiului de naționalitate”, a existenței comunității românești din Imperiu.

După 1893, Vaida, aflat în fruntea mișcărilor studențești, cooperează tot mai des și cu politicieni vienezi, mulți în curs de afirmare. La Viena, își stabilește primele legături „de toate culorile”, după cum o mărturisește singur. Printre cei frecvențați se numără Karl Lueger, faimosul primar al capitalei, Albert Gessmann, social-democratul Karl Renner, Heinrich Friedjung, Victor Adler, Funder și, mai ales, baronul Maximilian Beck, viitorul prim-ministru al Austriei. De altfel, aflat la Paris în 1919, îi mărturisea prietenului său Iuliu Maniu cât de importantă a fost experiența vieneză pentru cariera sa politică. „Anii mei de ucenicie cu atâția oameni politici austrieci mă obișnuiseră să-mi adaptez conversația cu fiecare, astfel ca argumentele mele să corespundă felului de a vedea și de a simți în interesul insului. Astfel, firește, pe cehul (sic!), de exemplu, nu-l puteai angaja să combată dualismul și pe unguri cu aceleași pilde, anecdote etc. ca pe șeful Altdeutschilor. Nici pe Lueger după același calapod ca pe Kadisch, evreu sionist, director de revistă sionistă”¹⁸. Simpla enumerare a personalităților pe care le-a cunoscut permite stabilirea

¹⁸ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, Paris, 14 septembrie 1919. Dosar 97.

convincerilor sale despre Imperiu și destinul lui. Era vorba despre o parte a elitei politice vieneze, concentrată excesiv pe problemele de politică internă, cu accente pe necesitatea supraviețuirii Austro-Ungariei din cauza fricii tot mai persistente că orice încercare de transformare din stat dinastic în stat de tip modern va duce, în scurt timp, la dezmembrarea ei. Nu a însemnat niciun moment abandonarea situației conaționalilor lui, îndeosebi a Partidului Național Român (PNR), al cărui membru va deveni încă din anii tinereții sale. A sesizat deosebirile de opinie tot mai evidente dintre generații, cu mențiunea expresă pentru opțiunile lui Bărnăuțiu, Șaguna sau Barițiu, față de care manifestă „o considerație de complezență personală”, fără a uita despre „sbuciumările acestora zadarnice”. A criticat „pasivismul” politic al partidului, concretizat în respingerea participării la viața parlamentară a Ungariei, și a pretins „crearea” de evenimente în care românii să-și exprime doleanțele. Parlamentul era, în opinia sa, foarte important pentru atragerea oamenilor la viața politică, electorală. Un „nou activism” politic s-a născut, iar Vaida a fost printre liderii săi. *Replica* inițiată de Popovici a fost un răspuns dat *Memoriului* studenților maghiari de la universitățile din Budapesta și Cluj. Printr-un efort memorabil depus de studioși români din Viena și Graz și cu sprijinul colegilor bucureșteni, dar și al celor din marile universități europene, Vaida participă activ la adunarea de date statistice, de informații legate de situația românilor din Ungaria. În 1892, *Replica* a fost tipărită în cinci limbi de circulație europeană. A fost răspândită cu sprijinul tineretului pe continent și s-a bucurat de un succes

remarcabil în rândul opiniei publice. Vaida o consideră un moment crucial al expunerii programatice a generației sale: „curier politic al tuturor intelectualilor români ai vremii”. În acest context s-a produs începutul prieteniei sale cu Popovici, animatorul reacției studenților români.

Intrat în confruntările politice ale acelor ani, tânărul student s-a afirmat repede. În 1893, a luat parte pentru prima dată la Conferința Națională a PNR de la Sibiu și a rămas atașat acestei structuri politice în întreaga sa existență. Vaida își lega destinul de acest partid, care va servi și ca rampă de lansare în arena vieții politice din Monarhie, iar, după 1918, din România Mare. Abia împlinise 22 de ani când, în 1894, devine membru al Comitetului Național al partidului. În noua sa calitate semnează, împreună cu Vasile Lucaciu, manifestul intitulat „Cuvântul poporului român din Transilvania”, sugerând nevoia solidarității pentru a protesta față de abuzurile guvernanților budapeșteni. Concomitent, își începe și cariera de jurnalist la ziarul *Dreptatea* din Timișoara. Doi ani mai târziu, mobilizează din nou tineretul universitar de origine română împotriva Mileniului, pentru a dezvălui adevărata stare de lucruri din Ungaria. Mai mult, întreaga perioadă cunoscută sub genericul ei de „mișcare memorandistă” a permis intrarea sa într-o legătură care-și va pune amprenta asupra personalității sale. Atât Vaida, cât și colegii săi de la Universitatea din Budapesta, au luat parte la funeraliile lui George Bariț de la Sibiu, unde se întâlnește cu studenți români veniți în oraș de la București. Leagă prietenii bazate pe idealurile lor comune.

Contramaniestațiile organizate din inițiativa sa la Paris, Viena și București au atras atenția opiniei publice

europene. La Viena, studenții erau organizați în „Die Nationale Wiener Akademische Jugend”, din care făceau parte austrieci, germani, francezi, italieni, ruși, sârbi, bulgari, polonezi etc. Vaida îi reprezenta pe români. Au fost sprijiniți și de cercurile naționaliste austriece și de presa vieneză. A fost convocat de rectorul Universității și la sediul poliției din capitala Imperiului, pentru a renunța la proteste. Nu s-a lăsat intimidat. La manifestația din faimosul parc Prater a participat și Lueger. Alexandru Vaida Voevod devine, astfel, o personalitate cunoscută în opinia publică din Imperiu, dar și în afara ei. A terminat studiile universitare în 1899, devenind medic fără să înceteze activitatea sa în partid, iar în 1902 aderă la gruparea hotărâtă să reorganizeze PNR și să adopte un program și o tactică „activistă”.

Experiența sa politică, maturitatea de care a dat dovadă în luarea deciziilor se regăsesc în activismul său pronunțat, cu ocazia organizării unor adunări populare de protest față de legislația școlară promovată de ministrul Cultelor, Berzeviczy, în 1904. Alături de Iuliu Maniu, Aurel Vlad și Nicolae Comșa, Vaida a făcut parte din comisia care a elaborat noul program și statut al Partidului Național Român. Opțiunile sale programatice și organizatorice, alături de gruparea neoactivistă, au avut câștig de cauză în Congresul din 10 ianuarie 1905, moment în care s-a decis intrarea în competiția electorală din Ungaria: „Până la 10 ianuarie a.c.”, declara el, „mai mult am dorit, decât am voit, numai autonomia Transilvaniei și nici că ne încumetăm a crede că am putut-o dobândi cu ajutorul articolelor din ziare și al discuțiilor subtile juridice, de natură de drept public și istoric, în cadrul cărora se învârtea toată lupta noastră

politică”¹⁹. După „anarhie” și „decepție”, trebuia obligatoriu un suflu nou în activitatea partidului.

Nicolae Comșa

Conferința națională a PNR din 1905, revenirea la viața parlamentară pe baza unui nou program au creat premisele transferării demersului politico-naționalist spre Clubul Parlamentar Român, structură politică ce reprezenta o îmbinare a parlamentarismului cu o intensă activitate în afara lui. Campaniile electorale au fost, după cum singur o mărturisește, modalitatea prin care s-au stabilit contactele atât de necesare cu lumea satelor în special, sursa „energiei

¹⁹ Liviu Maior, *Alexandru Vaida Voevod între Belvedere și Versailles...*, p. 33.